

Кенжебаев Д.О.

**КОТОРМОНУН ТЕОРИЯЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИНИН КОНШУЛАШ ӨЛКӨЛӨРДӨ
ЖАНА КЫРГЫЗСТАНДА ИЗИЛДЕНИШ АБАЛЫ**

Кенжебаев Д.О.

**СОСТОЯНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ВОПРОСОВ ТЕОРИИ ПЕРЕВОДА В
КЫРГЫЗСТАНЕ И СОСЕДНИХ СТРАНАХ**

D.O. Kenzhebaev

**THE RESEARCH QUESTIONS OF TRANSLATION THEORY IN KYRGYZSTAN
AND NEIGHBORING COUNTRIES**

УДК 410.+8.03(043.3)

Котормону кеп ишмердигинин өзгөчө түрү катары илимий жактан аңдап түшүнүү жаатындагы аракеттер туурасында кеп козгоодо таржыма өнөрүнүн жаралуу, калыптануу жана өнүгүү тенденцияларына токтолуп, ага илимий аспектиден анализ жүргүзүү зарылдыгы келип чыгат. Ушул зарылчылыкка байланыштуу макалада котормонун кыргыз филологиясында изилдениш деңгээли айрым коңшулаш өлкөлөрдө изилденүү абалдары менен салыштырылып жыйынтыктар чыгарылды.

В процессе научного осмысления перевода как особого вида речевой деятельности возникает необходимость научного анализа возникновения, становления и развития переводческого мастерства. В этой связи в данной статье рассматриваются проблемы уровня изучения перевода в кыргызской филологии сравнительно уровнями изучения переводческих проблем в соседних странах.

In the process of scientific understanding of the translation as a special type of speech activity occurs in a scientific analysis of the formation and development of translation skills. In this context, this article considers the problems of the level of translation in the Kyrgyz Philology relatively levels of study translation problems in neighbouring countries.

Котормонун тарыхына кайрылуу үчүн ар кайсы тарыхый доорлордогу конкреттүү котормо эмгектерге кайрылууга, ошону менен бирге эле ал котормолор ишке ашырылган доордогу диний, социалдык, маданий, тарыхый өбөлгөлөргө да токтолууга туура келет. Ал гана эмес таржымачынын жеке тагдырындагы биографиялык маалыматтарды билүү дагы котормонун айрым проблемаларын түшүнүүгө жардам бериши ыктымал. Маселен, орто кылымдарда котормочулардын Библиянын тексттерине болгон иконалык мамилеси түп нусканын ар бир сөзүн контексттен сырткары которууга алып келген. Өз кезегинде мындай канондук талап эквивалентсиз сөздөрдү транскрипциялап, транслитерациялап которуу ыкмасынын жаралышынын тарыхый шарты катары кызмат кылган. Же болбосо экинчи дүйнөлүк согуштун башталышы менен оозеки котормого болгон талаптын өскөндүгү көп өлкөлөрдүн согуштук аракеттерге кириши менен түшүндүрүлүп, оозеки котормонун

изилдениши актуалдашкан. Ошондой эле орус элинин классик жазуучусу Б.Пастернактын котормолорунан жазуучунун лексиконуна мүнөздүү сөздөрдүн, акындын өзүнүн чыгармачыл идеяларынын орун алышы XIX кылымдын 30-жылдарында анын ырларынын басылышына тыюу салынгандыгы, ошондон улам мындай көрүнүш жазуучунун чыгармачыл идеяларын котормолор аркылуу жеткизүүгө болгон аракети катары түшүндүрүлгөн. Мындай жагдайларды атайын белгилеп айтуу менен котормонун тарыхына кайрылууда анын бир гана аспекти бөлүп кароо кыйын, себеби котормо эмгектерди карабай туруп, которуунун техникасына, методологиясына, нормативистикасына байланыштуу маселелерди талдоо мүмкүн эместигин, ушундан чыгып котормонун комплекстүү илим тармагы экендигин баса көрсөтмөкчүбүз. Андыктан ушул логикага таянуу аркылуу котормонун теориялык жана практикалык маселелеринин коңшулаш өлкөлөрдө жана Кыргызстанда изилдениш тарыхына токтолуу үчүн ар кандай типтеги тексттердин которулуш фактыларына, аларды таржымалоодо колдонулган принцип-ыкмаларга, методдорго жана ал методдорун жаралышын шарттаган тарыхый өбөлгөлөргө кайрылууга туура келет.

Ушул негизден алып караганда, котормонун маселелеринин изилдениши постсоветтик мейкиндиктеги мамлекеттерде, негизинен, бирдей тарыхый өбөлгөлөр менен шартталып, окшош тенденцияларга ээ болушу алардын союздук республикалар катары бир мамлекеттин курамында болуусу менен түшүндүрүлөт. Маселен, коңшулаш Казакстандагы котормо тарыхындагы жалпы тенденцияларды, которуунун методдорунун колдонулушун кыргыз котормо тарыхынан да табууга болот.

Казак адабият таануусунда көркөм котормонун теориялык жана практикалык проблемалары алгач М. Ауэзов, А.Сатыбалдиев, З.Турарбеков, Ф. Фаткулин, Р.Хайрулин, С.Талжанов, С.Сеитов, Ж.Исмагулов, К.Сагындыковдор тарабынан изилдөөгө алынып, негиз салынган десек да болот. Андан соң көркөм котормонун проблемаларынын изилдениши окумуштуулар Х.Сыдыковдун, Г.Камбарованын,

Ш.Сагпаеванын, М.Сильченконун, И.Габдировдун, У.Айтпаевдин, Б.Хасановдун ж.б. эмгектеринде улантылган (Бурбекова, 2013,336). Изилдөөлөргө, негизинен, түп нусканын котормодогу стилдик бөтөнчөлүгүнүн сакталышына байланыштуу жана казак-орус адабияттарынын котормо жолу аркылуу өз ара баюу тенденцияларын иликтөө максаты коюлган. Ал эми казак адабиятындагы поэтикалык котормонун өнүгүү эволюциясы менен тарыхын жазуу аракети биринчи жолу окумуштуу Н.Сагындыкова тарабынан көрүлгөн. Ушул эле эле багытта изилдөө иштерин жүргүзүшкөн окумуштуулар катары А.Сарсенбаевдин, Ж.Каракузеванын, М.Бисенкуловдун, А. Алимовдун, Ш.Баймусаеванын ысымдарын атап өтүүгө болот. Аты аталган окумуштуулардын эмгектеринде оригиналдын стилинин түп нусканын авторунун жазуучулук индивидуалдуулугун котормодо сакталышына байланыштуу маселелер талдоого алынган.

Көркөм котормонун теориялык маселелерине байланыштуу М.Ауэзов атындагы адабият жана искусство институтунун кызматкерлери С.Каскабасов, Ш.Елеуенов, Г.Бельгер, М.Мадановалар тарабынан көркөм котормо жаатындагы идеяларды теориялык жактан жалпылоо багытында жазылган “Адабий -көркөм диалог” деген аталыштагы эмгек жарык көргөн. Аталган эмгекте котормонун теориялык проблемалары адабий компаративистикалык, тилдик жана адабият таануучулук аспектилерден комплекстүү каралган.

Көркөм котормолорго байланыштуу теориялык багытта жазылган эмгектерде иллюстративдик материал катары М.Ауэзовдун “Абай” романынан тексттер алынган. Ал эми казак адабиятындагы көркөм котормонун теориялык проблемалары окумуштуу А.К. Алимовдун “Казакстанда 1920-30-жылдардагы көркөм котормонун проблемалары” атуу диссертациялык ишинде ар тараптуу изилденгендигин белгилөөгө болот.

2000-жылдардагы казак котормосу жаатындагы изилдөөлөр, биз жогоруда сөз кылып өткөн М.Ауэзов атындагы адабият жана искусство институтунун кызматкерлери тарабынан жазылган “Адабий -көркөм диалог” эмгегинде масштабдуу анализденген. Маселен, А.С.Пушкиндин “Онегин” романынын Абай Кунанбаев тарабынан которулушунун проблемаларын изилдөөгө алган окумуштуу Ш.Елеуеновдун теориялык пландагы концепциялары келтирилген. Елеуенов Абайдын сөз болуп жаткан котормосун көркөм котормо катары эмес, эркин чыгармачылык актысы катары баалагандыгы да теориялык жактан чечмеленип берилген. Аталган эмгекте публицист-жазуучу Г.Бельгер тарабынан табылган “Шиллер-Лермонтов-Абай” параллелдери акындардын ырларынан алынган конкреттүү үзүндүлөр аркылуу иллюстрацияланган. Жыйынтыктап айтканда, Казакстандагы котормо таануу, жалпысынан алганда,

Н.Садыкова тарабынан изилденген подстрочниктик котормо, окумуштуулар А.Сарсенбаев, Ж.Каракузева, М.Бисенкулов, А.Алимов ж.б. тарабынан иликке алынган сөзмө-сөз котормо багыттарында калыптанып, өнүккөн. Белгилей кетчү жагдай, казак тил илими менен адабият таануусунда котормонун адабият таануучулук жана лингвистикалык аспектилери бөлүнүп тармакталбай, филологиялык багытта өнүгүп жаткандыгы байкалат. Бирок казак котормо таануу илиминде филологиялык аспект деген түшүнүктүн ордуна адабий компаративистика термини колдонулуп жүргөндүгүн илимий эмгектерден көрүүгө болот.

Казак тил илими менен адабият таануусундагы котормо таануунун проблемалары, андагы жалпы тенденциялар КМШ өлкөлөрүндөгү котормо таануу проблемалары менен үндөш, тарыхташ экендигин биз жогоруда белгилеп өттүк.

Постсоветтик мейкиндиктеги мурунку союздук республикалар сыяктуу эле, Өзбекстанда да котормонун проблемаларын изилдөө иштери, негизинен, көркөм котормонун теориялык жана практикалык маселелерин изилдөө багытында өнүккөндүгү менен, котормонун жалпы проблемаларынын иликтениши да салыштырмалуу мурунураак колго алынгандыгын айрым изилдөөлөрдөн көрөбүз. Маселен, окумуштуу Г.Т.Саямовдун “Таржима назариясыга кириш” аттуу эмгеги 1978-жылы жарык көрүп, эмгектин аты айтып тургандай эле, (Котормо теориясына киришүү- Д.К.) бул эмгекте котормонун кайсы бир аспектидеги перифериялуу маселелери каралбастан, котормонун жалпы теориялык маселелери иликтенген. Тилекке каршы, бул багыт Кыргызстанда жаңыдан гана колго алынып, болгону 2005-жылы Д.Кенжебаевдин “Котормонун лингвистикалык маселелери” атуу илимий монографиясы ал эми 2008-жылы Т. Абдиевдин “Котормо таануу илимине киришүү” деген эмгеги жарык көрүп отурат. Мындай жагдай Орто Азиядагы башка республикалардан айырмаланып, Өзбекстандагы котормо маданиятынын тил саясатынын бир формасы катары ар тараптуу өнүккөндүгүнүн айкын далили катары эсептелет. Ал эми көркөм таржыманын теориялык жактан изилдениши жаатында жазылган эмгектер деле Өзбекстанда башка республикаларга салыштырмалуу алда канча мурун жарык көрө баштагандыгы аталган багыттагы эмгектердин жарык көргөн жылдарынан байкалат. Атап айтканда, 1958-жылы окумуштуу Ж.Шариповдун “Некоторые проблемы поэтического перевода с русского на узбекский язык” деген эмгеги жарык көргөндүгү да белгилүү.

Өзбек филологиясында котормонун теориялык жана практикалык маселелерин изилдөө жаатында эмгектенген белгилүү окумуштуулар катары, биринчи кезекте, Г.Т.Саямовдун, Ж.Шариповдун, К.Жураевдин, Н.В. Владимированын жана

М.Расулинин ысымдарын атоого болот. Жыйынтыктап айтканда, Өзбекстандагы котормонун бүгүнкү күндөгү жогорку өнүгүү деңгээли мамлекеттин маалымат, асыресе, котормо тармагында жүргүзгөн саясаты, ошону менен бирге эле котормого карата калыптанган коомдук талаптар аркылуу шартталгандыгын баса көрсөтүү зарыл.

Кыргызстанда да котормо таануу тармагы, негизинен, котормо сыны багытында өнүккөндүгүн бул багытта жазылган айрым изилдөөлөрдөн көрүүгө болот. Ал эми котормо процессинин тилдик маселелери көркөм котормолорго карата жазылган сын макалалардан орун алып, фрагментардуу мүнөздө изилденип келгендиги да белгилүү. Анткени конкреттүү бир котормонун сапаттык деңгээлин аныктоо маселелесинде анын тилдик аспектидеги проблемаларын аттап өтүү мүмкүн эмес. Котормонун кыргыз тил илиминде лингвистикалык аспектиден изилдениш деңгээлине биз ушул параграфтын аягында атайын токтолмокчубуз.

Асыресе, дүйнөлүк адабият казынасынын кыргыз тилине которулушунун апогеи катары саналган 30-50, 60-80- жылдары деле котормо сыны жаатында жазылган атайын илимий эмгектердин, сын макалалардын таңсыктыгы көркөм котормо сыны жаатында жазылган С.Жигитовдун, О.Ибраимовдун, В.Шаповаловдун эмгектеринде бир ооздон айтылат. Маселен, сөз болуп жаткан маселеге байланыштуу окумуштуу О.Ибраимовдун: “Бизде котормого талап өстү, окуучулардын китептерге болгон ориентациясы жакшырды деген пикирлер көп эле айтылып калат. Брас, котормого талап, б.а., анын сапаттуу чыгышы үчүн аракеттер да көркөм котормодогу азыркы абал бул багытта али көп иштер аткарылууга тийиш экендигин айтып турат.

Мисалы, котормо жөнүндө бизде алигүнчө коомдук пикирдин жоктугу таңгалдырат. Эстеп көрөлүчү, котормо жөнүндө жазылган макалалар, изилдөөлөр кийинки эки жылда эче жолу жарыяланды? Макала, изилдөөнү мындай коёлу, жөн эле кадыресе рецензиялар чыктыбы? Мисалы, кийинки эки жылда котормо китептер жөнүндө дээрлик эч нерсе басылган жок; кайсы котормолор чыкты, кандай которулган, жакшыбы, жаманбы-эч кимдин иши жок. Ушундай ситуацияны карап туруп, биздин сынчылардын ичинен деле эч кимиси котормо китептерди окубайт окшобойбу деген ойго кетесиң, тиешелүү гезит-журналдар котормону такыр эле “унутуп” коюшканбы дейсиң...Болбосо толгон-токой ортосаар таржымалар, максатына жетпей калган чалажан версиялар, ал түгүл караманча бурмаланып, теңирден тескери которулуп калган сөздөр, маанилер, бүтүндөй тексттер, ал түгүл китептер өз учрунда тийиштүү баасын угат эле го! (Ибраимов,1982,7)” деген пикиринен ошол кездеги котормо сыны жаатындагы абалдын

аргасыз оор экендигин баамдоого болот. Ушундай эле абал улуттук көркөм таржымыбыздын тарыхына байланыштуу илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү багытында деле болуп келген, б.а., котормо адабияттын жаралуу жана өнүгүү процессин, анын конкреттүү көрүнүштөрүн баяндап жазуу, талдап-тескөө, жалпылоо зарылчылыгын академиялык ТАИнин жетекчилери дайыма туюнуп келген. Ошон үчүн алар улуттар аралык адабий байланыштар жайын изилдөөчү сектордун (кыскартылганы-Адабий байланыштар сектору) беш жылдык пландарына “Кыргыз көркөм котормобуздун тарыхы” деген теманы эки ирет киргизген. Бирок экөөндө тең пландалган, атүгүл колго алынган жумуш аягына чыкпай, акыбет кайтарбай калган. Мунун бир себеби:сектордун тигил тема боюнча иштей баштаган кызматкерлери көп өтпөй башка кызматтарга оошуп кеткен, жаңы келгендери мурдагылардын чала бүткөн иштерин улабай койгон. Экинчи, балким, эң башкы себеби: биздин адабиятчылардын арасында котормо маселелерин изилдөөгө адистешкен, улуттук адабият илиминин ушул тармагын өөрчүтүүгө өмүрүн сайган, өз кесибине аябай берилген эки-үчөө болгон эле (Жигитов, 1994,127). Бул пикирден ачык көрүнүп тургандай, союздук мезгилдеги таржыманын илимий-изилдөө иштеринин алкагынан сырткары калып, анын тарыхый этаптарын жалпылап, ырааттуу изилдөөгө алган, эмгектердин саны жетишсиз болуп келген. Котормо сыны менен илимий анализден сырткары калган көп сандаган котормолор өз бетинче таржымаланып, аларды эне тилинде окуган окурмандар кандай кабыл алып жаткандыктары белгисиз бойдон калып турган. Ошондой болсо да көркөм котормолордун сапатын аныктоонун теориялык маселелерин конкреттүү котормо эмгектеринин фонунда карап, изилдеп-иликтөө колго алынып, азыр-көптүр илимий изилдөөлөрдүн да жарык көргөндүгүн айтып кетишибиз керек. Маселен, А.Абдыкеримовдун 1968-жырыкка чыккан “Түркүн асерлер”, М.Түлөгабыловдун 1970-жылы жарык көргөн “Владимир Маяковский кыргыз тилинде”, Д. Кулбатыровдун 1974-жылы чыккан “Көркөм котормодогу чеберчилик маселелери”, Ч.Жолдошеванын 1982-жылы чыккан “Современная киргизская повесть и проблемы перевода”, О.Ибраимовдун 1982-жылы басылып чыккан “Адабий классиканын азыркы өмүрү” деген эмгектерин айтууга болот. Ал эми тектеш тилдерден кыргыз тилине чыгармаларды таржымаланыш тарыхы Х.Бапаевдин “Кыргыз-казак, кыргыз-өзбек адабий байланыштары” (1975) аттуу эмгегинде талдоого алынган. Аталган эмгектерде кыргыз тилине которулган дүйнөлүк адабий классиканын үлгүлөрүнүн таржымаланыш проблемалары, сапаттык деңгээлдери адабият таануучулук аспектиден иликтенген. Ал эми көркөм котормолордун тилдик проблемаларына

талдоолордун контекстинен фрагментардуу, стихиялуу мүнөздө орун берилген. Бирок кыргыз тил илиминин тарыхында котормого, асыресе, көркөм котормонун тилдик проблемаларына карата көз караштар болгон эмес деп бир жактуу айтууга болбойт. Анткени көркөм котормолордун мисалында котормонун тилдик маселелерине кыргыз тил илиминин тарыхында алгачкылардын болуп окумуштуу Е.Д. Поливанов кайрылгандыгын “Манас” эпосунун орус тилине таржымалануу тарыхынан белгилүү. Анын “Манас” эпосуна болгон илимий кызыгуулары эпостун текстинин тыбыштык курамына, анын фонетикалык турпатынын таржымада берүү проблемаларына б.а., лингвопоэтикалык аспектидеги маселелерине байланыштуу алгачкы изилдөөлөрүнөн ачык байкалат: Переводы Поливанова позволительно рассматривать в ретроспекции его интересов: если его статья “Общий фонетический принцип всякой поэтической техники” относится к 1930-году (А.Леонтьев), а тезисы “О принципах русского перевода эпоса “Манас”-к 1936-му, уже как бы результируя переводческую работу, то можно высказать догадку об эмпирическом опыте практики объединяющем теоретические выводы стиховедческой статьи и переводоведческие наблюдения. Здесь не существенно, насколько в Поливанове совпали (точнее-разнились) переводовед и переводчик. Его переводческая практика шире его же переводческих постулатов (во всяком случае, в сфере собственно художественного перевода), и это столь же характерно, сколь и нетипично. Характерно-потому, что естественной нормативистики теории практика противопоставляет неизбежные “нарушения” канона. Нетипично-ибо теоретик здесь безусловно глубже и талантливее переводчика, и часто, если вспомнить о “брюсовском буквализме”, именно теоретик в этих случаях побеждает (Шаповалов, 2004, 32). Демек, “Манас” эпосунун которулушунун принциптери туурасында окумуштуу Поливановдун алгачкы илимий макаласы 1936-жылы жарык көрүп, “Манас” эпосун которуунун илимий проблемаларын изилдөөгө алгачкы кадам ташталган деп айтууга болот.

Поливановдун илимий кызыгуулары көркөм котормонун теориялык маселелери менен гана чектелбестен, окумуштуу эпосту которууга алгачкылардан болуп чыйыр салгандардын катарында турат: ...переводы Поливанова из “Манаса” датируются 1934-1936 годами (В.Г.Ларцев); первая, по-видимому, публикация состоялась в 1935 г.- в газете “Советская Киргизия” был опубликован отрывок из эпизода “Наказ Алманбета Манасу”, позже в расширенном виде появившийся во втором номере журнала “Литературный Узбекистан”.

... Это в известной степени подтверждается и датировкой архивных материалов, указываемых в

книге Ларцева “Е.Д. Поливанов. Страницы жизни и творчества”, по данным которой в распоряжении Архива АН Киргизской ССР есть, несколько образцов из “Манаса”, выполненных Поливановым. Интересно, что объем фрагментов эпоса весьма представительен: отрывок “Великий поход. Богатырь Манас идет на Пекин великий” насчитывает 430 строк (частичные его публикации невелики); “Заговор семи ханов против Манаса”; фрагмент “Манас”. “Великий поход”, Сагымбая Орозбакова, содержит 3105 строк, фрагмент “Проезд послов от шести ханов к Манасу” содержит 60 страниц. В принципе, Поливановым сделана большая работа, позволяющая квалифицировать его опыты как первую в истории поэтического перевода “Манаса” попытку, от которой дальнейшие его переводчики не могли не отталкиваться. Переводы Л.Пеньковского, С.Липкина и М.Тарловского представляют собой, бесспорно, такую, (заметим: плодотворную) полемику с поливановским опытом (Шаповалов, 2004, 47).

Окумуштуу В.И. Шаповаловдун жогоруда айтылган пикиринен Е.Д.Поливанов “Манас” эпосун өзү которуп көрүп, которуунун теориялык принциптерине байланыштуу көз караштарды өз тажырыйбасына таянуу менен чыгаргандыгы туурасындагы бүтүмгө келүүгө болот.

“Манас” эпосу андан соң котормочулар Л.Пеньковский, С.Липкин жана М.Тарловскийлер тарабынан таржымаланып, эпосту аты аталган котормочулар которууда Поливановдун тажырыйбасына, теориялык принциптерине таянышкандыктарын айткан: Е.Д.Поливанов встречался с Львом Пеньковским, и с Семеном Липкиным. Более того, в беседе с авторам этой статьи 3 февраля 1990 года С.И. Липкин сказал совершенно однозначно: “Поливанов был моим, вернее, нашим консультантом, причем, очень педантичным. Много у него было дискуссий именно с Пеньковским о ритмической природе перевода. Но мы друг друга все хорошо понимали (Шаповалов, 2004, 47). Демек. мындан кыргыз филологиясында котормого карата лингвистикалык аспектидеги эмпирикалык көз караштардын жаралышы Поливановдун изилдөөлөрүнөн башат алары туурасындагы жыйынтык чыгарууга болот.

Кыргыз поэзиясынын орус тилине, же тескерисинче, орус тилиндеги көркөм чыгармалардын кыргызчаланышы багытында кандидаттык жана докторлук диссертациялар да корголду. Алсак, аталган багыттарда изилдөө жүргүзгөн окумуштуулар катары К.Рысаливдин (“Произведения А.С.Пушкина в киргизских переводах”, -М.,1953, кандидаттык диссертация), К.Жийдееванын (“Художественный перевод как форма взаимосвязи и взаимодействия национальных литератур (на материале переводов из русской и киргизской поэзии)”, -Ф.,1968, кандидаттык диссертация), Р. Керимбе-

кованын (“Перевод как фактор литературных взаимосвязей (на материале переводов драматургического наследия В.Шекспира на киргизский язык)”, -Ф., 1982, кандидаттык диссертация), З. Мамытбековдун (“Творчество Алыкула Осмонова и его переводы из русской поэзии”, -Алма-Ата., 1963), Д.Кулбатыровдун (“Орус-кыргыз адабий байланышы (1940-жылга чейинки поэзия материалы боюнча)”, -Ф., 1967) ысымдарын жана эмгектерин атап өтүүгө болот. Аты аталган окумуштуулардын ичинен К.Рысалив жана К.Жийдеева котормо жаатындагы изилдөөлөрүн улантышып, К.Жийдееванын 1980-жылы “Поэтический перевод и историко-литературный процесс из истории поэтического перевода русской классики в Киргизии” деген эмгеги жарык көргөн. Аталган эмгектерде көркөм котормо адабий, маданий байланыштардын каражаты, улуттук адабияттардын өнүгүшүнүн жана өз ара байышынын фактору, өбөлгөсү катары каралган. Ал эми котормонун тилдик проблемалары жагдайында атайын изилдөө жүргүзүлгөн эмес, болгону тилдик каражаттардын которулушу боюнча семантикалык, грамматикалык аспектилерде айрым бир көз караштар айтылган. Маселен, С.Жигитов өзүнүн “Көркөм котормонун түрлөрү жана ыкмалары” аттуу макаласында котормонун тилдик проблемалары жагдайында: “... тексттер оозеки же жазма түрүндө маани жагынан тутумдашкан сүйлөмдөрдүн, абзацтардын, алардан жогорку (сверхфразовый) бирдиктердин узундукка жыйындылары катары ар бир тилде өз алдынча ырааттык эрежелер, байланыш ыкмалары, дагы башка үлгүлөр (шаблондор) менен кураштырылат. Ошол себептен бир эле ой (ойлор тизмеги) ар кайсы тилде ар кандай грамматикалык формаларга, синтаксистик курулмаларга, стилдик калыптарга чөгөрүлөт. Демек, тексттерди кураштыруунун же уюштуруунун бир тилдеги жол-жоболору, тактап айтканда, сөздөрдү сөздөргө, сүйлөмдөрдү сүйлөмдөргө, абзацтарды абзацтарга жалгаштыруу, кынаштыруу, байланыштыруу ыктары экинчисине механикалык түрдө көчүрүп өткөнгө эч моюн сунбайт,”-деген пикирин айтат. (Жигитов, 1994, 130). Демек, кандай гана тексттин котормосу жөнүндө сөз болбосун котормонун тилдик проблемаларын теориялык жактан изилдөө, ошого жараша которуунун методологиялык базасын, универсалдуу теориясын иштеп чыгуу зарылчылыгы туулат.

Котормо боюнча соңку жарык көргөн эмгектер катары В.И.Шаповаловдун “Соло на два голоса” (1998), ушул эле автордун “Контексты перевода” (2004) деген эмгектерин да атап өтүүгө болот. Автордун “Соло на два голоса” аттуу монографиясында котормо тарыхынын жаңы интеграциялык концепциясы, которуу принциптеринин эволюциясы “Манас” эпосунун жана кенже эпостордун которулуш мисалында изилдөөгө

алынган. Ал эми экинчи эмгекте (Контексты перевода) улуттук поэтиканын үлгүлөрүнүн которулушунун теориялык маселелери иликтенип, которуунун методдору конкреттүү көркөм тексттерди таржымалоо мисалдары аркылуу көрсөтүлгөн. Мындан тышкары бул эмгекте автор котормо теориясындагы актуалдуу маселелердин катарында турган котормонун терминологиясынын, ошону менен бирге эле котормочу адистерди даярдоонун актуалдуу проблемаларын изилдөөгө алган. Аталган эмгектерде деле котормонун тилдик проблемалары жалпы планда, көркөм котормонун теориясы аспектисинен, таанданып жаткан котормонун контекстине байланыштуу гана каралган.

Котормонун лингвистикалык илим тармагы катары статусун аныктоо, лингвистикалык башка илим тармактары менен болгон байланышын алардын ортосундагы орток проблемалардын фонунда далилдөө, дегеле котормону кеп ишмердигинин өзгөчө, репродуктивдүү түрү катары кароо проблемаларына байланыштуу 2005-жылы Д.Кенжебаевдин “Котормонун лингвистикалык маселелери” деген эмгеги жарык көргөн. Аталган эмгекте автор котормонун денотаттык, семантикалык, трансформациялык теорияларын, ошондой эле которуунун бирдигин аныктоо маселелерин тилдик аспектиден иликтеген. Ошону менен эле катар котормонун сапатын аныктоонун теориялык проблемаларына кайрылып, эквиваленттүүлүк, адекваттуулук, тактык, калькалоо, сөзмө-сөздүүлүк, буквализм, формализм маселелерин конкреттүү иллюстративдик материалдардын мисалында карап, аталган түшүнүктөрдүн теориялык, тилдик негиздерин аныктоо аракетин жасаган. Ушул багытта, т.а., котормону жалпы маселелерин тилдик өңүттөн кароо багытында 2008-жылы Т.Абдиевдин “Котормо таануу илимине киришүү” деген эмгеги жарык көргөн. Бул эмгекте котормонун тилдик маселелери, атап айтканда, котормо транскрипциясы жана транслитерациясы, калкалоонун жолдору, анын сөзмө-сөз которуудан айырмачылыгы, сөз бөлүгүн которуу сыяктуу тилдик маселелер кыргыз-түрк-англис тилдеринин мисалында иллюстрацияланып көрсөтүлгөн.

Котормонун лингвистикалык маселелерин изилдөө багытында аталган эмгектерден башка изилдөөлөр жокко эсе десек болот. Бирок котормону көркөм адабияттын бир тармагы катары гана кароо менен чектелбей, аны тилдик аспектиден да карап, изилдөө кыргыз тил илиминде актуалдуу бойдон калууда.

Жыйынтыктап айтканда, котормо изилдөөнүн комплекстүү объектиси катары тилдик кубулуш катары да терең изилденүүсү керек.

Адабияттар:

1. Абдыкеримов К. Түркүн асерлер. –Ф., 1968.
2. Абдыкеримов К. Стих и искусство перевода Лит.крит.статья.-Ф.,1970.
3. Абдиев Т. Котормо таануу илимине киришүү.-Б., 2008.
4. Бапаев Х. Кыргыз-казак, кыргыз-өзбек адабий байланыштары. – Ф., 1975
5. Бурбекова С.Ж. Традиции русской переводческой школы в методологических исканиях на евразийском материале. // Этносы и культуры Кыргызстана в историческом взаимодействии Тюрко-славяно-германские культурно-языковые связи. -Б., 2013.
6. Ибраимов О. Адабий классиканын азыркы өмүрү.-Ф., 1982.
7. Кенжебаев Д.О. Котормонун лингвистикалык маселелери. -Б.,2005.
8. Саямов Г.Т. Таржима назариясига кириш.Т.,1978.
9. Шаповалов В.И. Контексты перевода. Б..2004.

Рецензент: д.филол.н., профессор Токтоналиев К.Т.
